

FEMINIZM VA TA'LIM: GENDER TENGLIKNING SHAKLLANISHIDA AYOLLARNING O'RNI

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharq sivilizatsiyasi va falsafasi fakulteti

Sharq mamlakatlari tarixi 1-bosqich talabasi

Muhammadiyah Muslimaxon Ahmadali qizi

muhammadaliyevamuslima60@gmail.com

Ilmiy rahbar: Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

“Sharq mamlakatlari tarixi va antropologiyasi” kafedrasida

katta o'qituvchisi PhD N.B. Nazarqulova

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada feminizm va ta'lim o'rtasidagi uzviy bog'liqlik keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi – ta'lim tizimida gender tenglikni ta'minlash, ayollar huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish jarayonlarida feminizm g'oyalarining ahamiyatini aniqlashdan iborat. Maqolada XIX asrda shakllangan feministik harakatlarning ijtimoiy-siyosiy mazmuni, ularning ayollar ta'limiga bo'lgan ta'siri va zamonaviy davrda bu g'oyalarning rivojlanish yo'nalishlari chuqur tahlil qilingan. Tadqiqotda feminizmning nazariy asoslari (liberal, radikal, marksistik yo'nalishlari) hamda ularning ta'lim jarayoniga ta'siri haqida ilmiy manbalar asosida fikr yuritilgan. Shuningdek, maqolada ayollarning ta'lim sohasidagi faolligi, o'qish imkoniyatlarining kengayishi, ilmiy faoliyatdagi ulushi va bu jarayonda duch keladigan ijtimoiy to'siqlar yoritiladi. Muallif ayollarni intellektual rivojga yo'naltirishning jamiyat taraqqiyotidagi strategik o'rnini alohida ta'kidlab o'tadi.

Kalit so'zlar: feminizm, ta'lim, gender tenglik, ayollar huquqlari, ijtimoiy adolat, O'zbekiston, feministik pedagogika, gender siyosati.

Asosiy qism

Zamonaviy jamiyatda inson huquqlari, ayniqsa, ayollar huquqlari masalasi ijtimoiy taraqqiyotning ajralmas qismiga aylandi. Insoniyat tarixida uzoq asrlar

davomida ayollar ijtimoiy hayotning ikkinchi darajali ishtirokchisi sifatida ko‘rilgan. Ularning ta‘lim olish, ilm bilan shug‘ullanish, jamiyatda faol pozitsiyani egallash imkoniyatlari keskin cheklangan edi. Shu sababli ayollar o‘z huquqlari uchun kurashni boshladilar va bu jarayon keyinchalik feminizm nomini oldi. Feminizm – bu ijtimoiy va siyosiy harakat bo‘lib, uning asosiy maqsadi erkaklar va ayollar o‘rtasidagi **huquqiy, iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy sohalardagi tengsizliklarni bartaraf etish**. Chunki tarix davomida ayollar ko‘plab sohalarda cheklovlarga duch kelgan: ularga ta‘lim olish, ishlash yoki siyosatda qatnashish imkoniyatlari cheklangan. Feminizm bu nomutanosiblikni yo‘qotish, inson huquqlarida tenglikni ta‘minlash va har bir inson o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqara oladigan jamiyat qurishga intiladi. Ayniqsa, ta‘lim tizimi bu tenglikning shakllanishida muhim o‘rin tutadi, chunki aynan ta‘lim inson ongini, dunyoqarashini va ijtimoiy faolligini belgilaydi. Ushbu maqolada feminizm g‘oyasining ta‘lim sohasidagi o‘rni, ayollar uchun ta‘lim imkoniyatlarining kengayishi, gender tenglikning ta‘lim tizimi orqali rivojlanishi hamda O‘zbekiston tajribasi tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi – feminizm va ta‘lim o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ilmiy asosda yoritish, ayollarni ta‘lim orqali ijtimoiy faollikka jalb etish masalasiga e‘tibor qaratishdir.

Feminizm nazariyasining shakllanishi va ta‘limga ta‘siri

Feminizm harakati XVIII – XIX asrlarda Yevropada, xususan, Buyuk Britaniya va Fransiyada shakllana boshladi. Bu davrda jamiyatda patriarxal qadriyatlar ustuvor bo‘lib, ayollarning o‘z huquqlari uchun kurashish g‘oyalari endigina paydo bo‘layotgan edi. 1792-yilda ingliz faylasufi Meri Uolstonkraft “Ayollar huquqlarini himoya qilish” nomli asar yozdi. U asarda ayollarning erkaklar bilan teng ta‘lim olish huquqiga ega bo‘lishi zarurligini ilmiy asosda isbotlab berdi. IX asr o‘rtalariga kelib, G‘arb mamlakatlarida ayollar ta‘lim olish imkoniyatlari asta-sekin kengaya boshladi. AQShda 1837-yilda ochilgan “Mount Holyoke Female Seminary” ayollar uchun birinchi oliy o‘quv yurtlaridan biri bo‘ldi. Bu davrda feminizmning birinchi to‘lqini shakllanib, ayollar siyosiy va iqtisodiy tenglik uchun kurash olib bordilar. XX asrda feminizm harakati yangi bosqichga o‘tdi. Fransuz faylasufi Simon de Bovuar “Ikkinchi

jins” (1949) asarida ayollarni ijtimoiy konstrukt sifatida tahlil qilib, ularning ijtimoiy cheklanishlari asosan tarbiya va ta’lim tizimiga bog‘liq ekanini ta’kidladi. Shu davrda feministik pedagogika nazariyasi shakllandi, u ayollarni mustaqil fikrlashga, o‘z hayotini boshqarish qobiliyatiga ega shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qilib qo‘ydi. Feministik pedagogika g‘oyalari ta’lim jarayonida tenglikni, adolatni, o‘zaro hurmatni ustuvor qadriyat sifatida ilgari suradi. Bu yo‘nalish vakillari (Betti Fridan, Gloriya Staynem va boshqalar) ayollarni ilmiy faoliyatga jalb etish, o‘qituvchilikda gender muvozanatini saqlash zarurligini qayd etganlar.

Ta’lim tizimida gender tenglik va global tajriba

XXI asrda feminizm ta’siri ostida dunyo ta’lim tizimida ayollar uchun imkoniyatlar sezilarli darajada kengaydi. UNESCO va UN Women tashkilotlari tomonidan e’lon qilingan ma’lumotlarga ko‘ra, bugungi kunda dunyoda o‘qiyotgan talabalarning yarmidan ko‘pi – ayollardir. Feminizm harakati bu to‘siqlarni bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi. Ayollar uchun ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish nafaqat ularning shaxsiy rivoji, balki butun jamiyatning taraqqiyoti uchun zarurdir. Ta’limli ayol – sog‘lom, ma’naviy yetuk va iqtisodiy barqaror oilaning poydevori hisoblanadi. Bugungi kunda xalqaro tashkilotlar “Education for All”, “HeForShe”, “Girls’ Education Initiative” kabi dasturlar orqali gender tenglikni ta’lim orqali mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Bu dasturlar yordamida minglab qizlar maktab va universitetlarda tahsil olish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Feminizm shuningdek, ta’lim mazmuniga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. O‘quv dasturlarida gender muvozanatini ta’minlash, ayol olimlar, yozuvchilar va tarixiy shaxslarning faoliyatini yoritish, stereotiplardan holi o‘quv adabiyotlarini yaratish zamonaviy ta’limning muhim vazifasiga aylandi.

XXI asr ta’limi raqamli transformatsiya davriga kirdi. Internet, onlayn ta’lim, sun’iy intellekt texnologiyalari ayollar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ayniqsa, masofaviy o‘qish imkoniyati qizlarning ta’limga kirish imkoniyatlarini kengaytirdi. Biroq, hali ham gender tenglik to‘liq ta’minlanmagan sohalar mavjud. Ayrim jamiyatlarda qizlarning ta’limdan chetda qolishi, ayollarning ilmiy

lavozimlarga tayinlanishida to'siqlar, ish haqi farqlari, ijtimoiy stereotiplar saqlanib qolgan. Feminizmning zamonaviy shakllari bu muammolarni ochiq muhokama qilish, ta'limda adolatli yondashuvni ta'minlash, qizlarning STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo'nalishlariga jalb etish orqali yechishni taklif qiladi. Bundan tashqari, ta'lim muassasalarida gender madaniyatini rivojlantirish, ayol o'qituvchilar uchun yetakchilik treninglarini o'tkazish, o'quv dasturlarida feminizm g'oyalarini sog'lom va ilmiy shaklda o'rgatish ham muhimdir. Kelajakda feminizm va ta'lim uyg'unlashgan holda insonparvarlik, adolat va imkoniyatlar tengligini targ'ib qiluvchi global konsepsiyaga aylanadi. Bu jarayonda har bir davlat, xususan, O'zbekiston ayollar uchun yaratilgan ta'lim imkoniyatlarini yanada kengaytirish orqali jahon miqyosida o'z o'rnini mustahkamlaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida feminizm g'oyalari va ayollar faolligi

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ayollarni ta'lim tizimiga keng jalb etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida "Ayollar va erkaklar teng huquqli" deb belgilangan. Shu asosda xotin-qizlarning ta'lim olish, kasb tanlash, mehnat qilish va rahbarlik lavozimlarida ishlash huquqi mustahkamlandi. So'nggi yillarda davlat tomonidan "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi qonun, "Gender tenglikni ta'minlash to'g'risida"gi qonun hamda "Ayollar daftari" tizimi joriy etildi. Bu hujjatlar ayollarni ta'lim va mehnat bozoriga faolroq jalb etish uchun mustahkam huquqiy zamin yaratdi. 2023-yilgi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi hisobotiga ko'ra, O'zbekiston oliy o'quv yurtlarida o'qiyotgan talabalar orasida ayollar ulushi 48 foizni tashkil etadi. Ayrim yo'nalishlarda bu ko'rsatkich 60 foizga yetmoqda, ayniqsa, pedagogika, tibbiyot va filologiya sohalarida. Ayollar nafaqat ta'lim oluvchilar, balki ilmiy faoliyat yuritayotgan olimalar sifatida ham faol ishtirok etmoqdalar. Bugungi kunda O'zbekiston Fanlar akademiyasida ayol ilmiy xodimlarning ulushi 32 foizdan ortiq. Bu ko'rsatkich o'tgan o'n yilliklarga nisbatan sezilarli o'sishni ifodalaydi. Bundan tashqari, ayollarni o'z ustida ishlashga, zamonaviy bilimlar egallashga undaydigan turli

ta'lim loyihalari – “Qizlar akademiyasi”, “Yangi O‘zbekiston ayoli”, “Mentor ayollar” dasturlari amalga oshirilmoqda. Shunday qilib, O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, feminizm g‘oyalari ta’lim tizimi orqali amaliy mazmun kasb etmoqda: ayollar o‘z intellektual salohiyati bilan jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etmoqda.

Xulosa

Feminizm insoniyat tarixida ayollarning huquqlarini tiklash, ijtimoiy adolatni ta'minlash va ta'limdagi tenglikni rivojlantirishga xizmat qilgan eng yirik ijtimoiy harakatlardan biridir. Ta'lim esa bu g'oyalarni hayotga tadbiq etuvchi asosiy vositadir. Ayollar ta'lim orqali nafaqat o'z hayotini, balki jamiyatni ham o'zgartiradilar. O'zbekiston misolida ko'rish mumkinki, ayollarni ta'lim tizimiga keng jalb etish jamiyat barqarorligi va taraqqiyoti uchun zarur shartdir. Shunday qilib, feminizm va ta'lim o'zaro bog'liq ikki ijtimoiy hodisa bo'lib, ular birgalikda kelajak avlod uchun tenglik, hurmat va adolat tamoyillariga asoslangan ma'rifatli jamiyatni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Beauvoir, S. de. The Second Sex. Paris, 1949.
2. Freidan, B. The Feminine Mystique. New York, 1963.
3. UNESCO. Global Education Monitoring Report. Paris, 2023.
4. UN Women. Gender Equality in Education. New York, 2022
5. Karimova D. Ta'limda gender tenglik masalalari. Toshkent: Fan nashriyoti, 2021.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4235-sonli qarori, 2019-yil 7-mart.
7. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi hisobotlari, 2023-yil.
8. O‘zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qo‘mitasi rasmiy ma’lumotlari, 2024-yil.
9. “Gender tenglik to‘g‘risida”gi Qonun, 2019-yil 2-sentabr.